

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaijenest'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

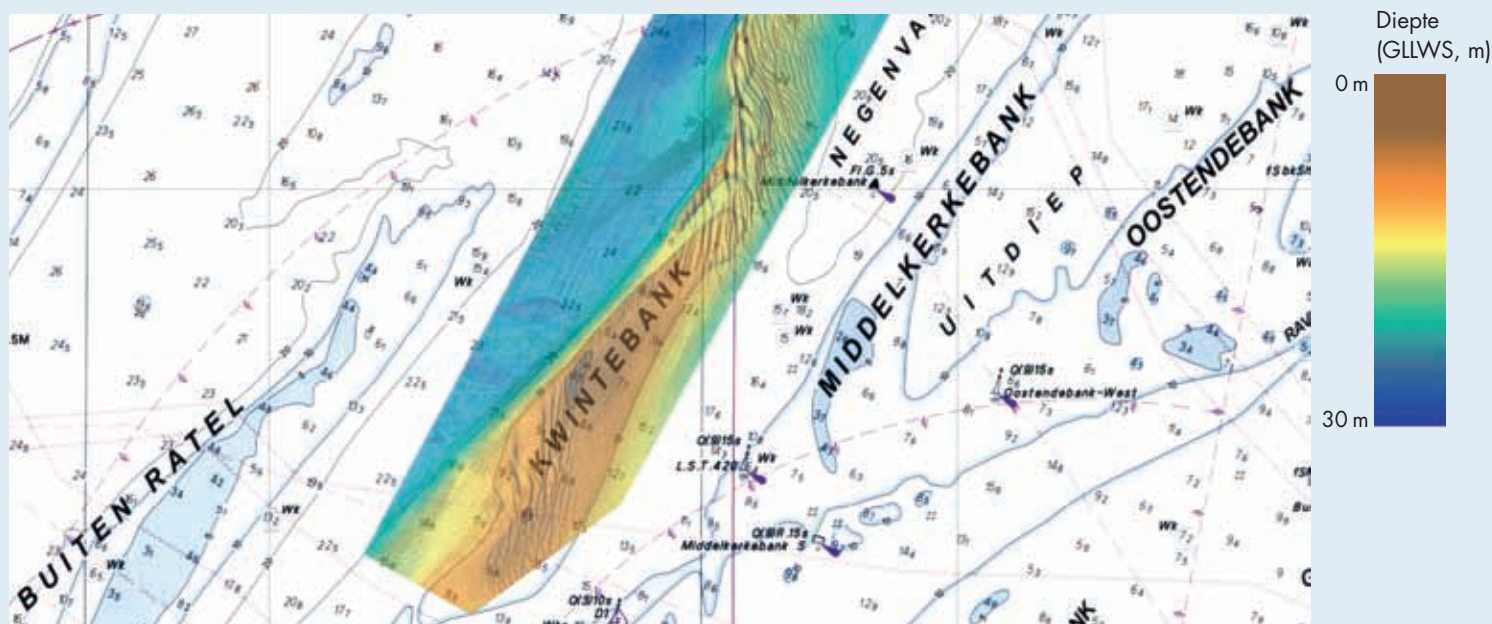
KWINTEBANK

Sinds jaar en dag zijn de Vlaamse Banken berucht als gevaarlijke en onzichtbare hindernissen voor de scheepvaart. Menig schip is er vergaan en ook vandaag nog mijden grotere vaartuigen deze ondieptes voor onze kust. Eén van die zandbanken is de *Kwintebank*, een ca. 15 km lange bank die zich zo'n 10 km voor de kust van Nieuwpoort bevindt en ook bij laagwater minimaal vijf meter onder het zeeniveau verborgen blijft. De bank wordt omgeven door tot 20-25 m diepe geulen: ten westen wordt ze gescheiden van de Buitenratel door de Kwinte(geul); ten oosten vormt de diepte Negenvaam de scheiding met de Middelkerke Bank. De *Kwintebank* heeft in het recente verleden beroerde tijden gekend. Bovendien is de betekenis van zijn naam allesbehalve doorzichtig.

De depressie van de Kwintebank

Zelfs een zandbank kan een depressie oplopen. Dat ondervond de *Kwintebank* na meer dan dertig jaar intensieve zandwinning. In tegenstelling tot zijn burens, de Buitenratel en de Middelkerke Bank, bestaat de *Kwintebank* uit het soort middelgrof-grof zand dat bij zeezandwinners erg in trek is. Bovendien was de *Kwintebank* de dichtst bij een haven gelegen zandbank waarop zeezand mocht worden gewonnen. Gevolg: minstens 75% van alle zeezandwinning vóór de Belgische kust (à rato van > 1 miljoen m³ per jaar) vond hier plaats en begin 21ste eeuw was in het centrale deel van de bank zowaar een depressie van wel 5 m diep ontstaan. Dit kwam aan als een verrassing, want tot dan toe heerste de overtuiging dat de

zandbanken aan onze kust doorgaans zeer stabiel zijn en op natuurlijke wijze worden aangevuld met vers zand. Die ingewortelde opvatting werd echter door de wederwaardigheden van de *Kwintebank* onderuit gehaald, en men ging beseffen dat door menselijk ingrijpen de stabiliteit van de banken en dus ook hun kustbeschermende functie in het gedrang kunnen komen. Daarom besliste de federale overheid op 15 februari 2003 om de *Kwintebank* als exploitatiezone voor drie jaar te sluiten, een maatregel die in 2006 nog eens voor drie jaar werd verlengd. De bank is nu ook opgenomen in een duurzaam rotatiesysteem, wat betekent dat zelfs bij eventuele heropening, het gebied regelmatig een 'rustpauze' zal worden toebedeeld. Anno 2008 echter, blijkt de centrale depressie op de *Kwintebank* nog steeds te bestaan...

■ De Kwintebank is geen eentonige zandheuvel, maar een indrukwekkend onderwaterduin met hoogteverschillen tussen zandbanktop en nabijliggende geul van wel 20 m. Op de flanken komen bovendien zandgolven voor, tot 5 m hoog. De centrale depressie in de zandbank, ontstaan door jarenlange zeezandwinning, is eveneens zichtbaar (FOD Economie - Dienst Continentaal Plat)

Overigens mag men zich deze zandbank niet voorstellen als een glad en symmetrisch onderwaterduin. De multibeamopname (zie kaart) toont heel wat zandgolven op de flanken van de bank, die tussen kruin en dal tot wel vijf meter hoogteverschil kunnen vertonen. Als men de zandbank met een meetschip gewapend met echolood in dwarse zin overvaart, valt de assymetrische vorm op. De westelijke flank is duidelijk steiler dan de oostelijke helling.

Al die willen te quinte varen...

Halfweg de 17de eeuw verschijnt de naam als *Quinte bank* op de gegraveerde kaart van het graafschap Vlaanderen van Nicolaes Visscher II (1649-1702). Op andere 17de en 18de eeuwse kaarten is de bank niet bij naam genoemd, maar kennelijk als uitloper beschouwd van de Bree Bank. Ook op de Franse kaart van Beauteemps-Beaupré (1801) is sprake van de *Breedy-Banck Oriental* (of *Oostbreedybank*). En de vroegere eveneens Franse kaart van Couldre La Bretonnière (1776) vermeldt voor de Kwinte- en Middelkerke Bank respectievelijk de naam *Buiten Breedy-Banck* en *Binnen Breedy-Banck*. Ook vandaag nog ligt de *Kwintebank* in het verlengde van de nog bestaande en op Franse bodem gelegen Breed Bank. De naam *Kwintebank* lijkt in 1866 herontdekt door kapitein Stessels, die deze benaming terug opvist en gebruikt in zijn 'Carte Générale Bancs de Flandres'. Tezelfdertijd duikt *Kwinte* op als naam voor de aanpalende geul.

Bijna drie eeuwen vóór Nicolas Visscher II vinden we de uitdrukking *te quinte varen* terug in een tolrekening voor de haven van Nieuwpoort uit 1383. De tekst vermeldt: "Ontfanghen van mijns heren haringhe,

die men heet sgraven haringh, daer of dat elc scip dat balken heift ende harinc of visch brinct, die **te quinte varen**, ghelt 9 s. 4 d. Ende die **te quinte ende te hoeke varen** ende sonder balken syn ende harinc of visch bringhen, ghelden elc scip 4 s. 9 d." Er wordt m.a.w. een onderscheid gemaakt tussen de te heffen tol voor grote en kleinere, niet doorbalkte schepen. R. Degryse, die deze archiefteksten oprakelde in het tijdschrift *Ostendiana* (nr. 1, pag. 142), vermeldt ook nog een Oostendse rekening uit 1522 waarin sprake is van de *quinters deser stede* en van de *quintboots deser stede*. Hij besluit dat *quinte* kan slaan op een heffing van 5% (cfr. *quint* als rangtelwoord van het Latijnse *quinque* = vijf) die de vissers aan hun reder moesten afstaan. Hiermee wordt het aan-nemelijk dat de *Kwintebank*, of de aanpalende geul de *Kwinte*, genoemd is naar een visserij-systeem waarbij de bemanning een wel-bepaald deel van de vangst aan de eigenaar van het schip diende te geven. Mogelijk ging een dergelijk betalingssysteem hand in hand met een bepaalde doelsoort en vistechiek.

Hoe heilig is die verklaring?

Die verklaring heeft echter een hoog speculatief gehalte want het woord *quint* of *kwint* is in geen enkele Middelnederlandse bron teruggevonden als benaming voor een soort heffing of belasting en evenmin als term met betrekking tot een of ander visserij-systeem. Volgens het Vroegmiddelnederlands Woordenboek is *kwint* enkel aangetroffen als (deel van een) waternaam. In het Middelnederlandsch Woordenboek wordt al helemaal geen melding gemaakt van *kwint* of *quint*. Of de naam van de geul etymologisch identiek is met de boerderijnaam *Quinte* in Koksijde, valt dan ook niet uit te maken.

En het verband met de plaatsnaam *Quinte* in Oostkerke bij Brugge (De Flou schrijft i.v.m. *Quinte* (de): Eene plaats te Oostkerke (Brugge). Den hovine pit, ... *de quinte*. 1473-1474 (Reg. ferie Vrije, f. 220)) is al even mysterieus. Vandaar dat een alternatieve verklaring het overwegen waard is, namelijk dat *Kwinte* in de naam van de geul en de zandbank ontleend is aan de Noord-Franse rivier *de Kwinte*, in het Frans *la Canche*, die ter hoogte van het Noord-Franse Etaples - net onder Boulogne - in het Kanaal uitmondt. In die hypothese zou een visserijtechniek, die zich oorspronkelijk richtte op het mondingsgebied van de Kwinte/Canche, zich later hebben verlegd naar een geul/vaerwater vóór onze kust, die vervolgens *Kwinte* werd genoemd. Volgens Gysseling is *Kwinte* alias *Canche* van Voorgermaanse origine en is het afgeleid uit het Indo-Europese *kwento* 'heilig', met de betekenis 'het heilige water'. In het Romaans leidde die vorm via *quantia* tot *canche*, in het Germaans tot *kwinte*.

MOSSEL

Mossels bestaan in geuren en kleuren. Toch denken we bij het woord *mossel* vooral aan de zogenaamde blauwe mossel (*Mytilus edulis*). Vlamingen zijn verzot op het smakelijke vlees van dit schelpdier en van alle culinaire grondstoffen uit zee staat de *mossel* in Vlaanderen met klem op nummer één. Jaarlijks kopen we in winkels, warenhuizen en op de markt 3,5 kg verse mossels per inwoner (gegevens 2004), waarmee het mosselverbruik dat van kabeljauw, zalm, vissticks, garnaal en tonijn uit blik (elk zowat 0,4-0,6 kg per inwoner) ruimschoots overstijgt. Maar weet u ook waar het woord *mossel* vandaan komt?

MD

Een week dier met houvast

De officiële naam *blauwe mossel* kan wel wat verwarring zaaien. De langwerpige driehoekige schelp kan immers zowel blauw-zwart als bruinachtig getint zijn. Twee harde schelpen, bijeengehouden door evenveel sluitspieren, beschermen het kwetsbare 'lijf' van dit weke dier. Geregeld zet de mossel de deur op een kier om vers zout water naar binnen te laten of het van voedsel en zuurstof ontdane zeevocht weer naar buiten te spuien. Een mossel voedt zich met kleine alges, die met behulp van de kieuwen uit de waterstroom worden gefilterd. Omdat ook de mossel "is wat hij eet", kan het voorvallen dat niet alleen onschuldige alges maar ook voor de mens giftige algen of gifstoffen in het schelpdier terechtkomen. In dergelijke gevallen - denk maar aan de hetze vorige zomer rond de 'Belgica'-mossel - wordt de consumptie tijdelijk opgeschort.

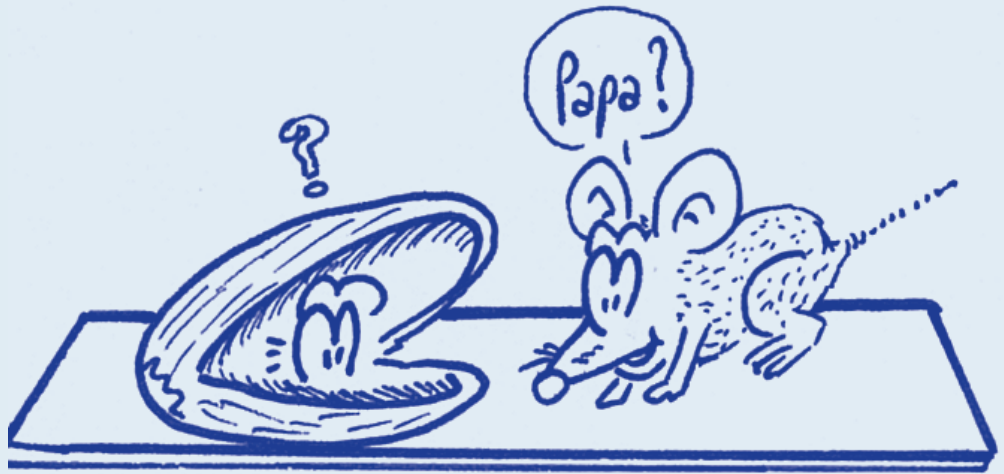
Mossels kunnen overigens wel tegen een stootje. Zowel een warme zomerzon, vries-temperaturen als schommelingen in zoutgehalte zijn geen al te groot probleem, al verloopt de groei in minder zout (brak) water een stuk moeilijker. Kenmerkend ook voor de soort is dat ze krachtige kleefdraden kan vormen, waarmee ze zich moeiteloos verankert aan allerlei harde ondergronden.

Mosselwijfjes produceren van eind april tot oktober 5-12 miljoen eicellen, waarna de bevruchting geschiedt in open water.

De minuscule larve die hieruit ontstaat moet het nog één maand stellen zonder beschermende schelpen en zweeft ondertussen rustig mee in de zeestromingen. Als het mini-mosseltje eenmaal twee beschermende schelpjes heeft ontwikkeld, verhuist het naar de zeebodem. Daar zet het zich vast met zijn byssus- of baarddraden, klaar voor een snelle groei naar volwassenheid.

Mosselconsumptie, zo oud als de straat

Reeds in de verre prehistorie at men mossels aan onze kust. Dat is alvast de mening van archeologen die schelpophopingen van mossels en andere tweekleppigen bestuderen langs de kusten van Portugal tot Scandinavië. Deze zogenaamde 'shell middens' dateren vooral uit de middensteentijd toen jager-verzamelaars in het post-ijstijdschap rondzwierven op zoek naar voedsel. De vondsten van neanderthalsites in Gibraltar met schelpenafval maken het zelfs aannemelijk dat de consumptie van schelpdieren langs de Europese kusten ouder is dan onze eigen soort, de *Homo sapiens* of moderne mens. In het Vlaamse binnenland kan de consumptie van mossels - naast die van oesters en kokkels - pas bewezen worden vanaf de Romeinse tijd (mondelinge mededeling A.Ervynck). In hun mediterrane eetcultuur hielden de Romeinen van schelpdieren en misschien was de import naar het binnenland wel hun idee.

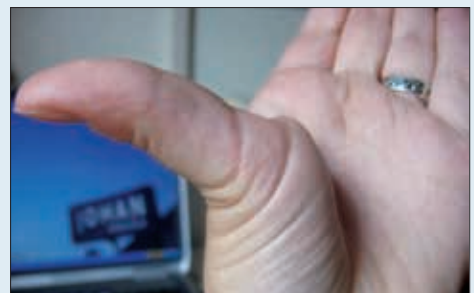
Door de eeuwen heen bleven mossels een gegeerd consumptiegoed. Getuige hiervan spreekwoorden als *Noch mossel noch vis* (het een noch het ander), *Op elkaar gelijken als twee mosselschelpen* (op elkaar gelijken als twee druppels water), *De mosselen doen de vis afslaan* (een groot aanbod van goedkope waar maakt betere producten goedkoop). *Mossel* komt ook voor in de betekenis 'oorveeg', bv. *iemand een flinke mossel geven*, waarbij de naamsoverdracht vanaf het schelpdier echter moeilijk te verklaren is: wat heeft een week organisme als een mossel gemeen met zoiets krachtigs als een oorveeg? Gaat het hier wel om hetzelfde etymologische woord?

Over muizen, spieren en schelpdieren

Gewoonlijk wordt het Nederlandse *mossel* (net als het Engelse *mussel* en het Duitse *Musschel*) verklaard als een vroege West-Germaanse ontleening aan het Laatlatijnse *muscula*. *Muscula* komt uit het Klassiek Latijn *musculus*, dat ook al 'mossel' betekende. Etymologisch is het Latijnse woord de verkleinvorm van *mus* 'muis', waarmee ons Nederlands woord *muis* in zijn voorgeschiedenis verwant is. Vanuit de basisbetekenis 'muisje' ontwikkelde *musculus* twee verschillende toepassingen, nl. enerzijds 'spier' (bewaard in Frans *muscle*, Middelnederlands *muskel*, Engels *muscle* en Duits *Muskel*) en anderzijds 'mossel, schelpdier' (overgeleverd in Frans *moule*, Nederlands *mossel*, Engels *mussel*, Duits *Musschel*, Deens *musling*, Zweeds *mussla*). In beide gevallen zou de overdracht te verklaren zijn door vormgelijkenis: zowel het vlezige gedeelte van een spier als de schelp van mosselachtige weekdieren doen immers denken aan een kleine muis.

Bronnen

- ERVYNCK, A. mondelinge mededeling.
- LANSZWEERT, W. s.d. Spreuken en gezegden ontleend aan de wereld van de visserij. Veurne: 72pp.

■ Etymologisch is *mossel* afgeleid van het Latijnse *musculus*, dat zowel *mossel*, *muisje* als *spier* betekent. Deze betekenisoverdracht is te verklaren door de vormgelijkenis tussen het knaagdier, het schelpdier en een spier als die van de muis van de duim. Ook de hedendaagse computermuis hoort in dit rijtje thuis